

Юлія Данилейко

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ЛЕКСИЧНІ ДІАЛЕКТИЗМИ
МІСТ ТЕРЕБОВЛЯ, ЧОРТКІВ І ТЕРНОПІЛЬ
ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ:
ОСОБЛИВОСТІ ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ

У тезах проведено аналіз 105 діалектизмів за корпусом ГРАК задля визначення поширення діалекту на території України. У цій роботі досліджено 11 діалектизми двох розділів укладеного питальника. Вони справді широко використовувались у літературі письменниками давніх часів, що й зумовлює причину детального вивчення діалекту як історичної пам'ятки української мови.

Ключові слова: діалектизм, корпус, діалект, література, аналіз, дослідження.

In the theses on the topic “Lexical dialectisms of Terebovlia, Chortkiv, Ternopil, Ternopil region: features of linguistic analysis,” an analysis of 105 dialectisms for the corps of GRAC was carried out to determine the spread of the dialect in Ukraine. In this work, 11 dialectisms of two sections of the compiled questionnaire were studied. In conclusion, they were indeed widely used in literature by writers of ancient times and determines the reason for the detailed study of the dialect as a historical monument of the Ukrainian language.

Key words: dialectism, corpus, dialect, literature, analysis, research.

Мета дослідження — проаналізувати лексичні діалектизми м. Тереховля, Чортків і Тернопіль Тернопільської області з використанням українських літературних і діалектних тлумачних словників та Генерального регіонально анотованого корпусу української мови (ГРАК).

Завдання:

- здійснити огляд літературних джерел, які висвітлюють вживання діалектизмів;
- за тлумачним словником здійснити пошук дефініцій діалектизмів.

Матеріал дослідження – лексичні діалектизми тематичних груп «Родинні зв'язки» та «Професія або рід діяльності», зібрані методом опитування місцевих жителів м. Теревовля, Чортків та Тернопіль Тернопільської області.

Діалектизм – слово або інший елемент у літературній мові, взятий з діалекту [1]. Діалект – місцевий різновид мови; говірка [2].

За цими визначеннями можемо сформувати значення лексичних діалектизмів – це слова або словосполучення, що характерні для мовлення певної групи людей певної території та не входять до словникової бази літературної української мови і є елементом лексики певного діалекту.

У тематичну групу «Родинні зв'язки» входять 8 лексичних діалектизмів:

- *вуйко* – «дядько по матері, брат матері»: *У мене вуйко лікар pomoже здобути тобі практику; лиш заспокійся!* (ГРАК: Кисілевська О., Султанська палата, 1937);
- *вуйна* – «тітка, сестра матері або дружина матиного брата»: **Вуйна** Домініка, кругленька, вузликувата особа, могла б підійти на роль однієї з отих традиційно ласкавих сільських матерів, що мають постійну прописку в наших фільмах (ГРАК: Гончар О., Циклон, 1970);
- *свах/сват* – «батько або родич одного з подружжя щодо батьків або родичів другого»: *Писав, мовляли, що воевода Лупул відводить Ракоція від союзу з козаками, але Ракоцій відписав тому «гетьмановому сватові»*, що він його поради не приймає і буде спільно з козаками воювати короля (ГРАК: Грушевський М., Історія України–Руси Том ІХ, 1931);

- *свах* — «мати або родичка одного з подружжя щодо батьків або родичів другого»: *Лізе на колінах і просить : Мамко моя люб*а , **свах**о моя щира! (ГРАК: Галиця М., Лінтур П., Казки зелених гір (збірка), 1965);
- *стрийко* — «пестливе до стрий (дядько по батькові, брат батька та чоловік батькової сестри)»: *Уже й **стрийко** дивується , що тітонька так часто пише* (ГРАК: Немцова Б., Дика Бара (збірка), 1970);
- *стриянка/стрийна* — «тітка, сестра батька або дружина батькового брата»: *Всі бажання та задуми боярині Ольги , воеводи Святополка та братів Станка були йому звісні куди краще , ніж самому молодцеві , який умить це зрозумів і спитав: — Так гадаєте , дядечку , що після смерти стрийка мати прожене **стрийну** з Заріччя?* (ГРАК: Опільський Ю., Ідоли па-дуть, 1935);
- *цьотка* — «згрубіле до цьоця»: *Й ось дорослі дядьки та **цьотки** вели неіснуючий м'яч , бігли вперед , обмотували одне од-ного , перехоплювали , пасували , тріумфували , забиваючи гол* (ГРАК: Гаврилів Т., Гарні дівчата, 2018);
- *швагро* — «сестрин чоловік; зять»: *Старший серед них , мій майбутній **швагро** Славко , одразу розтанув , його очі стали по-телячому дурнувато-добрими , як у тих попередніх Дар-чиних шанувальників* (ГРАК: Камаєв Ю., Мед з дікалоном (збірка), 2009).

Тематичну групу «Професія або рід діяльності» формують 3 лексичні діалектизми:

- *газдиня* — «господарка»: *В хаті вона була **газдинею** і її боя-лись миші , де б не було* (ГРАК: Парфанович С., Попід Кичера-ми та над потоком, 1973);
- *жовнір* — «солдат»: *Тоді розпитувала вона знакомих і незна-комих , що писали до своїх **жовнірів** , де обрїтається полк , при котрім він служить* (ГРАК: Кобринська Н., Воєнні новели (збірка), 1918);

- ксьондз — «польський католицький священик»: *А все на те , щоб від Сатанова та й по Случ була таки наша , правдивая Україна — без пана , без жида , без ксьондза* (ГРАК: Косач Ю., День гніву, 1948).

Отже, ми виокремили 11 лексичних діалектизмів, які входять у тематичні групи «Родинні зв'язки» та «Професія або рід діяльності» діалекту жителів м. Тереховля, Чортків і Тернопіль Тернопільської області. Можна констатувати, що лексичні діалектизми на позначення родинних зв'язків здебільшого описують не найближчих родичів; лексичні діалектизми на позначення професії та діяльності описують досить вузьке тематичне коло. Подібний аналіз дає змогу усвідомити, що діалектизми набули широкого вжитку з давніх часів формування української мови, письменники тих часів уживали їх у своїх працях. Наразі подібні відмінності від літературної української мови застосовують ті поети, що хочуть надати колоритності та індивідуальності героям творів, адже за вживанням певних діалектизмів можна визначити приблизну область проживання персонажа, його вік та манеру подання інформації. Вивчення діалекту допоможе зберегти усну народну спадщину народу та збагатить лексику нашу рідну мову.

Список використаних джерел

1. Академічний тлумачний словник. URL: <https://sum.in.ua/s/dialektyzm> (дата звернення: 23.05.2024).
2. Академічний тлумачний словник. URL: <https://sum.in.ua/s/dialekt> (дата звернення: 23.05.2024).
3. Бусел В. Т. Великий тлумачний словника української мови. Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. С. 1728.
4. Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК). URL: <https://uacorpus.org/Kyiv/ua> (дата звернення: 23.05.2024).